

Анатолій Ткаченко

УДК: 821.161.2

У ГОРНИЛІ ПЕРЕКЛАДУ (ІЗ ДОСВІДУ МАЙСТЕР-КЛАСУ)

Ледь не всі перекладознавчі статті зводяться до обґрунтування можливості чи неможливості адекватного відтворення оригіналу. Тоді як практика перекладу покликана наповнювати теоретичні постулати енергією творчого пошуку. У статті наведено конкретні приклади з досвіду проведення перекладацьких турнірів зі студентами спеціальності "Літературна творчість, українська мова і література".

Ключові слова: оригінал, переклад, перекладацький турнір, творча полеміка, адекватність / неадекватність.

Anatoliy Tkachenko. Through the crucible of translation (experience of master class)

Almost all articles concerning translation deal with possibility or impossibility of making adequate translations into other languages. Whereas the translation practice should fill in theoretical postulates with energy of creative search. Specific examples taken from the experience of translation tournaments held by students of the program "Literary creation, Ukrainian language and literature" were provided in the article.

Key words: original, translation, translation tournament, creative controversy, adequacy / inadequacy.

Уявлення про художній переклад, критерії вимог до нього постійно розвиваються: те, що колись вважали *перекладом*, тепер, виходячи зі значно розширеного спектру форм інтертекстуальності та межилітературної взаємодії, кваліфікується то як *переспів*, то як *перекладення*, *наслідування*, *твір за мотивами*, *стилізація*, *травестія*, *адаптація*, *трансплантація*, *запозичення*, *переробка*, *цитація*, *ремінісценція* тощо. Їх змішування іноді призводить до довірливих трактувань ступеня перекладацької свободи.

Так званий *перекладацький песимізм* виходить із того, що акт мистецької творчості – неповторний і раціонально непояснений, а слова та їх комбінації в різних мовах не можуть бути абсолютно тотожними. І навпаки, *перекладацький оптимізм* будується на ствердженні типологічної подібності психології творчості та можливості перекодування однієї знакової системи в іншу. Неминучі втрати на будь-якому системному рівні мають бути відшкодовані за допомогою додаткових образних засобів мови перекладу. В ідеалі перекладач

має досконало знати, крім рідної, мову й культуру народу, літературу якого опрацьовує, бути конгеніальним авторові оригіналу, творити не тільки в раціональному, а й в емоційному регістрі, з повною духовною самовіддачею.

Чи не найважче вдається досягати цього в перекладах із близьких мов, оскільки тут чигає чимало небезпек: і міжмовні омоніми, і так звані креолізми (слова, живцем перенесені з одного національного ґрунту на інший, що спричиняє стилістичні зсуви), і калькування, буквалізми тощо. Прозу перекладати легше, оскільки тут менше підводних каменів, зокрема й формальних вимог, таких, як еквілінеарність, еквіметричність, рима та ін. Саме тому на заняттях майстер-класу “Теорія і практика перекладу” більше вдаємося до поезії, влаштовуючи своєрідні перекладацькі турніри, що пожвавлюють творчу атмосферу, зокрема й завдяки азарту змагання. Добираємо художньо вартісні оригінали, перекладаємо, обговорюємо, допрацьовуємо. Якщо не знаходимо оптимальних версій, – даємо їм відстоятись, аби згодом переглядати й шліфувати далі. Незрідка в змагання втягується й викладач, адже найкращий доказ слушності зауваг – власний приклад. Залучаємо до турнірів і фахівців-практиків, як-от голова творчого об’єднання перекладачів Національної спілки письменників України Всеволод Ткаченко, щиро зацікавлений у поповненні корпоративного цеху.

Нижче наведено кілька показових прикладів. Імена та прізвища студентів опущено, оскільки нині вони вже випускники, дедалі впевненіше вступають у велику літературу та мають усі перспективи вдосконалювати й перекладацьку майстерність.

Сергей ЕСЕНИН

ОСЕНЬ

Р. В. Иванову

Тихо в чаще можжевеля по обрыву.

Осень – рыжая кобыла – чешет гриву.

Над речным покровом берегов

Слышен синий лягз ее подков.

Схимник-ветер шагом осторожным

Мнет листву по выступам дорожным

И целует на рябиновом кусту

Язвы красные незримоу Христу.

Переклад магістранта

ОСІНЬ

Р. В. Иванову

Тихо в хащах крутосхилом ялів'яччя.

Осінь – мов гніда кобила – гриву лащить.

Над покривом річки берегов

Синій брязк підків загомонів.

Схимник-вітер кроком тихоплинним

Листя мне по виступах стежини

І цілунки шле на горобині

Виразки червоні Бого-сину.

1. Коментар: не вельми вдалі інверсії “крутосхилом ялів'яччя”, “річки берегов”; брязкіт (а не “брязк”) в оригіналі не раптово “загомонів”, а постійно долинає до слуху, і не гомонить, а таки ж бряжчить або дзвенить; “вітер кроком тихоплинним” – небажана алітерація руйнує заявлену “тихоплинність” кроків, а ліпше хай би був шурхіт, що й підкреслено алітерацією 5-го рядка: с-ш-ж; втрачено центральну метафору: виходить, ніби вітер не цілує виразки, а шле їх.

2. Власний переклад із відхиленими варіантами:

Тиша в хащах ялівцевих край обриву.

Осені гніда кобила чеше гриву.

Над невпинним плином берегов –

Синій передзвін її підків.

Вітер-схимник обережним кроком

Листям шеберхоче ненароком

Схимник-вітер кроком обережним

Листя мне в серпанку узбережнім

І цілує на (виразках) долонях горобини

Стигли стигми – слід Боголюдини.

І на виразках червоних горобини

Гоїть стигми – слід Боголюдини.

І цілує в горобинові уста

Червінь виразок незримого Христа.

Коментар. “Над невпинним плином берегів” – відхилення “від букви” оригіналу: створено картину, де річка ніби застигла, а вздовж неї плывуть осінні береги. Але цим відхиленням уникнуто алогічності відповідного рядка оригіналу: що воно таке – річковий покрив берегів? “Листям шеберхоче...” – відтворено шурхіт на рівні не тільки лексики, а й фоніки, але подібної алітерації немає в оригіналі, тому перекладач не дозволив собі далі відхилитися від його “букви” (тут – від звуку). Два наступні закреслені варіанти завершального дистиха відтворюють пошук оптимального вирішення у сферах як змісту, так і форми (образ кетягів горобини як виразок незримого Христа, досягнення еквіритмічності завдяки зміні 2-складової клаузули в закреслених версіях 1-складовою в остаточній тощо).

Андрей ВОЗНЕСЕНСКИЙ
РОМАНС

Запомни этот миг.
И молодой шиповник.
И на твоём плече прививку от него.
Я – вечный твой поэт
и вечный твой любовник.
И – больше ничего.

Запомни этот мир,
пока ты можешь помнить,
а через тыщу лет и более того,
ты вскрикнешь, и в тебя
царапнется шиповник...
И – больше ничего.

Переклад магістранта
РОМАНС

Запам'ятай цю мить.
І юний кущ шипшини.
І на плечі твоїм ін'єкцію від нього.
Навіки твій – поет,
коханець твій єдиний.
І більш нічого.

Запам'ятай цей світ,
бо пам'ять як покине
колись через віки чи навіть більше того,
то болем у плечі
згадається шипшина...
І – більш нічого.

1. Коментар: не дотримано завершення строф “чоловічими”, тобто 1-складовими клаузулами. Відтак у перекладі з’явилася мрійлива українська розважливість, там де треба рубати, щоб виходило категорично. “Ін’єкція” – дуже вже по-медичному, тоді як існує розмовний відповідник “прививки” – щеплення. “Болем у плечі / згадається...” – описово, мелодраматично. В оригіналі – шпарко, граматично несподівано: “в тебе / царапнется”. Тобто всередину, у серце. Треба шукати болю в образі, а не в слові “біль”.

2. Переклад Всеволода Ткаченка та власний:

Всеволод ТКАЧЕНКО
РОМАНС

І пам'ятай цю мить,
І гостряки шипшини,
І в тебе на плечі подряпини слабі.
Я – вічний твій поет,
укоханець єдиний.
Оце і все тобі.

І пам'ятай цей світ,
допоки без упину
Ти будеш вічно пам'ятати далєбі
Та зойкнеш, бо тебе діткне
гостряк шипшини...
Оце і все тобі.

Анатолій ТКАЧЕНКО
РОМАНС

Запам'ятай цю мить,
шипшини гострий відчай,
І на твоїм плечі – її шпаркий шипак.
Я – вічний твій поет,
коханець твій довічний.
І завше буде так.

Запам'ятай цей світ,
допоки не спочинеш,
А десь по сотнях літ – у небо чи навспак
Ти зойкнеш – дряпоне
шпаркий шипак шипшини...
І завше буде так.

Коментар. До першого перекладу: невиправданий полісиндетон “І... І”: “І пам’ятай...”, адже найвідповідніше – “Запам’ятай...”. “Оце і все тобі” – чудова знахідка, а розмовне “далебі”, що дедалі більше стає архаїзмом, притягнуто тільки для рими, до того ж з’явилося два зайві склади; “без упину” – теж тільки для рими; “бо тебе діткне” – не та експресія; “бо” – розжовування.

До другого перекладу: “...у небо чи навспак” – відхилення від оригіналу, “відсебеньки”, внаслідок яких з’являється новий, небесно-земний нюанс; втрачено метафору щеплення, можна було б “Ти зойкнеш – і коліне те щеплення шипшини” (чи шипшинне), але втрачалася б експресія, підсилена алітерацією на ш.

Андрей ДЕМЕНТЬЕВ

СУМЕРКИ

Давай помолчим.

Мы так долго не выдeлись.

Какие прекрасные сумерки выдeлись!

И все позабылось,

Что помнить не хочется:

Обиды твои.

И мое одиночество.

Давай помолчим.

Мы так долго не выдeлись.

Душа моя –

Как холостяцкая комната.

Ни взглядов твоих в ней,

Ни детского гомона.

Завалена книгами

Площадь жилищная,

Как сердце – словами...

Теперь уже лишними.

Ах, эти слова,

Будто листья опавшие.

И слезы –

На целую жизнь опоздавшие.

Не плачь.

У нас встреча с тобой,

А не проводы.

Мы снова сегодня наивны

И молоды.

Давай помолчим.

Мы так долго не выдeлись.

Какие прекрасные

Сумерки

Выдeлись!

Переклад бакалаврантки

СУТІНКИ

Ні слова.

Не бачились тисячі літ.

Дивися, який нині сутінок цвіт!

Забулось усе,

Що не варт пам’ятать:

Образи твої,

Одинокості гладь.

Ні слова.

Не бачились тисячі літ.

Моя же душа –

Холостяцька хатина.

Твій погляд не зблисне,

Не схлипне дитина.

Лиш стіни завалені –

Книг без числа,

Як слів тих у серці,

Що зайві, бува.

Слова!

Ви мов шурхіт опалого листа.

І сліз, що спізналися,

Тихе обійстя.

Ми стрілись,

Та ще не розходимось –

Тихо.

Вернулася молодість днесь

Не на лихо.

Ні слова.

Не бачились тисячі літ.

Дивися, який нині

Сутінок

Цвіт!

1. Коментар: не збережено еквіритмічності: в оригіналі – 4-стоповий амфібрахій з гіперкаталектикою (нарощення одного складу понад 4-ту стопу), а в перекладі – з каталектикою (усічення одного складу в 4-й стопі, до того ж тільки у перших двох строфах, а в наступних двох усічення зникає, щоб знову з’явитися в останній). Ця, на перший погляд, суто формальна невідповідність насправді веде за собою значні семантичні відхилення, адже в оригіналі трискладова (дактилічна) клаузула, витримана в усіх рядках, створює моноритмічність, яка заколисує, підсилюючи меланхолійну задумливість мудрої, а все ж мрійливої старості. Ця меланхолійність руйнується першою ж наказовою фразою перекладу: “Ні слова”. Не зовсім українська конструкція “Моя же душа”; квартира стала хатиною, у якій чомусь завалені... стіни; зник

ледь помітний сарказм, викликаний канцеляритом (“площадь жилищная”), а обійстя взагалі переносить ліричного героя з міста в село, де з’являються художньо не вмотивований церковнослов’янізм днесь, аматорська рима числа – бува.

2. Переклад Всеволода Ткаченка та власний:

Всеволод ТКАЧЕНКО

СУТІНКИ

Отож помовчімо.

Ми довго не бачились.

Принадливі сутінки ледве позначились!

І все позабулося

З безповоротністю:

Образи твої.

Стан моєї самотності.

Отож помовчімо.

Ми довго не бачились.

Душа моя –

Як парубоцьке помешкання.

Тебе тут бракує

Й дитячого бешкету.

Завалено спальню

Книжками звичайними,

Як серце – словами...

Тепер уже зайвими.

Слова, ніби листя,

Опалі й розрізнені.

А сльози –

Для нашого віку запізнені.

Не плач,

Це не проводи в нас,

А побачення.

Ми стали знов юними

Та нетерплячими.

Отож помовчімо.

Ми довго не бачились.

Принадливі сутінки

Ледве

Позначились.

Анатолій ТКАЧЕНКО

СУТІНКИ

Ну що ж, помовчімо.

Так довго не бачились.

Які нині сутінки дивні означились!

Забулося все,

Що не варте і спогаду:

Образи твої.

Самота моя змолоду.

Ну що ж, помовчімо.

Так довго не бачились.

Душа моя –

Мов холостяцьке барложище.

Завалена книгами

Ця житлоплоща,

Як серце – словами...

Тепер уже зайвими:

Ні губ там твоїх,

Ні дитячого гамору.

Ох, тії слова,

Ніби спалене листя,

Й сльоза,

Що на ціле життя забарилася.

Не плач.

Адже зустріч у нас,

А не проводи.

Ми знову наївні такі,

Як ізмолоду.

Ну що ж, помовчімо.

Так довго не бачились.

Які нині сутінки

Дивні

Означились!

Коментар. До першого перекладу: підсумковий початок “Отож...” не узгоджується з тим, що двоє давно не бачились; епітет “принадливі сутінки” скасовує роботу читацької уяви; фраза “стан моєї самотності” відгонить медичним діагнозом, як і запізнені “для нашого віку” (а не на ціле життя) сльози; книжками “звичайними” (для рими) завалена тільки спальня, а не все помешкання, зникла й самоіронія з приводу “житлоплощі”; наївні й молоді (в душі) стали “нетерплячими”, щоб заримувати “побачення”, а не зустріч літніх людей.

До другого перекладу: у варіантах пошуку були й сутінки, що накондубасились, і якби це був оригінальний вірш, а не переклад, то можна було б лишити й таку експресію, як і знайдене слово випровадини, як і афоризм, що народився завдяки пошуку рими до житлоплощі: “Самота – моя проща”. Але то був би вже не переклад, а переспів чи твір за мотивами. До такої оцінки схиляють і фрази “Самота моя змолоду”, “холостяцьке барложище”. Нерівноскладові рими у клаузулах після констант “...ло-жи-ще –...пло-ща” та “ли-стя –...ри-ля-ся” – радше у стилі В. Маяковського, але не А. Дементьєва.

Анна АХМАТОВА

***

А, ты думал, – я тоже такая,
Что можно забыть меня,
И что брошусь, моля и рыдая,
Под копыта гнедого коня.
Или стану просить у знахарок
В наговорной воде корешок
И пришлю тебе страшный подарок –
Мой заветный душистый платок.
Будь же проклят. Ни стоном, ни взглядом
Окаянной души не коснусь,
Но клянусь тебе ангельским садом,
Чудотворной иконой клянусь,
И ночей наших пламенных чадом –
Я к тебе никогда не вернусь.

Переклад бакалаврантки

***

А ти думав, я теж звичайна,
Що забути мене можливо,
І що кинусь, крізь сльози й прохання,
Під підкови коня глумливо.
Або стану просить у віщунок
У воді чарівній коріння.
І пришлю я жохливий дарунок –
Заповітну, пахучу хустину.
Проклинаю. Ні зойком, ні оком
До душі, що, мов гріх, не торкнусь,
Та клянусь тобі янгольським садом,
Чудотворним розп'яттям клянусь,
І ночей наших огненним чадом –
Я ніколи вже не повернусь.

1) Коментар: у перших двох катренах не дотримано правила альтернансу (тут – чергування дво- та односкладових клаузул). Крім того, в оригіналі першого катрена римуються слова, що належать до різних частин мови (це – ознака версифікаційної майстерності), рима порівняно точна, а в перекладі – “можливо – глумливо” – хоч і точна, проте однорідна (граматична), а рима “коріння – хустину” – дуже приблизна. “Ні зойком, ні оком” – гарно, але втрачено тернарну риму (три рядки через один). Щоправда, це певною мірою компенсується внутрішнім римуванням у першому рядку “зойком – оком”. І останній рядок оригіналу – відчайдушна фраза з ритмічно й емоційно наголошеним “ніколи” у перекладі втрачає: маємо емоційно наголосувати “ніколи”, але версифікаційний ритм зміщує наголос, до того ж в усному виголошенні з’являється небажана амфіболія (двочитання) “вжене”: “вже не повернусь”.

2) Далі був переклад Всеволода Ткаченка та власний. Але йому передували дружній шарж і листування з колегою-однофамільцем. На цьому варто зупинитися докладніше, оскільки, зачепившись за збій у віршовому розмірі, автор цієї статті, зрештою, шаржував не сам переклад, а ситуацію з відмовою наших земляків, як-от і Ганни Горенко / Анни Ахматової, від українства. Розмовна форма імені Сева дала змогу обіграти назву міста Севастополя. Цей турнір відбувався у вересні 2013-го, до загарбання Криму лишалося півроку. Отака-то гра слів...

Всеволод ТКАЧЕНКО

***

А ти думав, – я така як відьма,
Полишена навмання,
І що кинусь, ридуючи ридма,
Під копито гнідого коня.
Чи спитаю, може, у віщунок
Я для тебе зілля й дурману
Й надішлю жохливий подарунок –
Заповітну хустку запашну.
Будь ти проклят. Але в муках рядом,
Я до клятої душі не доторкнусь,
Та клянусь я ангелиним садом,
Чудотворним образом клянусь
І світанків полум’яних чадом –
Я до тебе вже не повернусь.

ДРУЖНІЙ ХУЛІГАНСЬКИЙ ШАРЖ

***

А ти думав, – я Ганька Горенко,
І на фермі розводжу курей,
І вкладе мене Сева Ткаченко,
З амфібрахію просто в хорей.
Чи напитую приворотзілля
У густих кашпировських лісах
Зелен-риту й чурайське пійло
І товчу в ступі світу на страх.
Та клянусь імперським чадом:
Поки Сева не верне в союз,
Той, що райським заманював садом,
І Держинського ликом клянусь,
Не вернися! Ні боком, ні задом,
Лиш в Ахметову вам обернусь.

3) Фрагменти з листування з колегою.

А.Т.: В оригіналі – анапест (тільки в 2-му рядку випав один склад, але це теж анапест із паузкою, тобто анапестостійний павзник). А в перекладі переважно хорей, лиш 2-й рядок – єдиний, що відповідає оригіналу. Але там – небажаний межислівний збіг – нана. А “рядом” – лише для рими. І знову “вжене”. А шарж був потрібен мені, щоб далі розкрутити себе ж на серйоз.

В.Т.: Таж гарно, але рядок “Та клянуся імперським чадом...”, може, дати так: “Та клянуся імперським задушливим чадом...”.

А.Т.: Не варто додушувати, та ще й виходячи за розмір оригіналу, адже ясно й так.

В.Т.: Чи не ліпше замість “Той, що був для нас райським садом...” дати “Той, що райським приваблював садом...”.

А.Т.: Дякую, скористаюсь підказкою, але підправлю нюанс: “Той, що райським заманював садом...” (у надрукованому вище варіанті шаржу вже враховано цю правку).

А.Т.: Всеволоде Івановичу, а союз категорично не треба правити на союз, бо там коріння – спільні узи (пути). Пам’ятаєте, у Шевченка “Моїм союзникам посвящаю”? Тобто – со-в’язням.

В.Т. Анатолію Олександровичу, маєте рацію!

4) Наступні переклади:

Всеволод ТКАЧЕНКО
А ти думав, – я схожа достоту,
Що мене позабудеш за дня,
І що кинусь крізь сльози й скорботу
Під копита гнідого коня.
Чи питатиму, може, в чаклунок
У воді намовній трутину
І страшний надішлю подарунок –
Згубну хустку свою запашну.
Будь ти проклят. Ні криком, ні ладом
Я твоєї душі не діткнусь,
І клянусь тобі янгольським садом,
Чудотворним розп’яттям клянусь
І ночей наших огняних чадом –
Я до тебе, затям, не вернусь.

Анатолій ТКАЧЕНКО
А ти думав, – така ж, як інші,
І що можна забути за дня,
І що кину ридання-вірші
Під копита гнідого коня.
Чи питатиму десь у чаклунок
Корінець у воді намовній
І страшний надішлю подарунок
У хустинці моїй запашній.
Та затямся. Ні словом, ні ладом,
До страмної душі не діткнусь,
І клянусь тобі янгольським садом,
Чудотворним ликом клянусь
І ночей наших полум’ям-чадом –
Я – до тебе – не повернусь.

Коментар. До першого перекладу: “схожа достоту” – на кого? – провисає, і виходить знову задля рими зі “скорботу”. Надто педалюються епітети – “страшний подарунок” + “згубну хустку”, достатньо одного, як в оригіналі; “твоєї душі”, навпаки, дуже нейтрально порівняно з окаянною; чудотворна ікона стала “чудотворним розп’яттям”, а це далеко не те саме; огняних – наголос на и, а не на бажане перекладачеві о, тому збивається ритм.

До другого перекладу: у рядку “Чудотворним ликом клянусь” не вистачає одного складу в другій стопі анапесту, тобто це анапестостійний тактовик, що компенсує відсутність такого в першій строфі перекладу.

Отже, практика художнього перекладу дає підстави стверджувати, що найліпшого результату, зокрема й у навчальному процесі, можна досягти у співпраці-змаганні кількох перекладачів. Ретрансплюючи один і той самий твір, вони збагачують і різноміслючання оригіналу, і власний творчий арсенал, і то не лише перекладацький. Досить згадати коментар до другого перекладу вірша А. Дементьєва “Сутінки”: і новознайдене слово “випровадини”, й афоризм “Самота – моя проща”, відсіяні у процесі перекладу, цілковито можуть знадобитися у власній творчості. Як і нібито дружній шарж на колегу, а насправді – саркастична інвектива на кількасотлітню нашу пародійну культурно-історичну ситуацію.

Отримано 20 жовтня 2015 р.

м. Київ

